

• ЗІБРАННЯ ТВОРІВ •

О Р Х А Н

ПАМУК

ХИМЕРНІСТЬ
МОЇХ ДУМОК

ХАРКІВ
«ФОЛІО»

У мене меланхолія,
Химерність у думках;
Здається, що я живу не тоді
І не там, де потрібен.

Вільям Вордсворт, «Прелюдія»

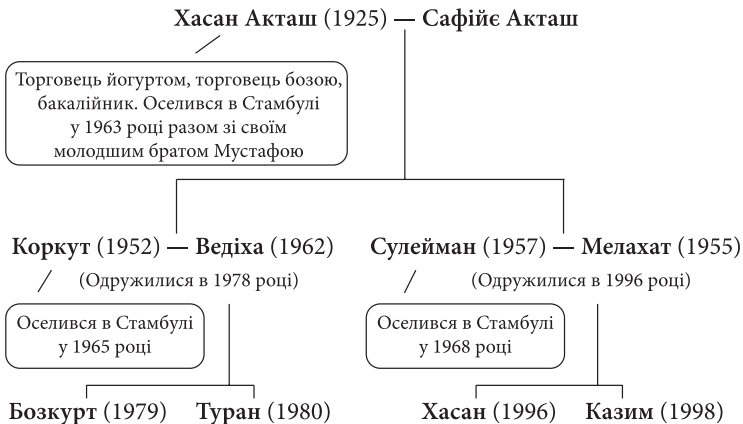
Перший, хто, огородивши ділянку землі,
придумав заявити: «Це моє!» і знайшов людей
досить простодушних, щоб тому повірити,
був справжнім засновником громадянського
суспільства.

*Жан-Жак Руссо, «Роздуми про походження
і підстави нерівності між людьми»*

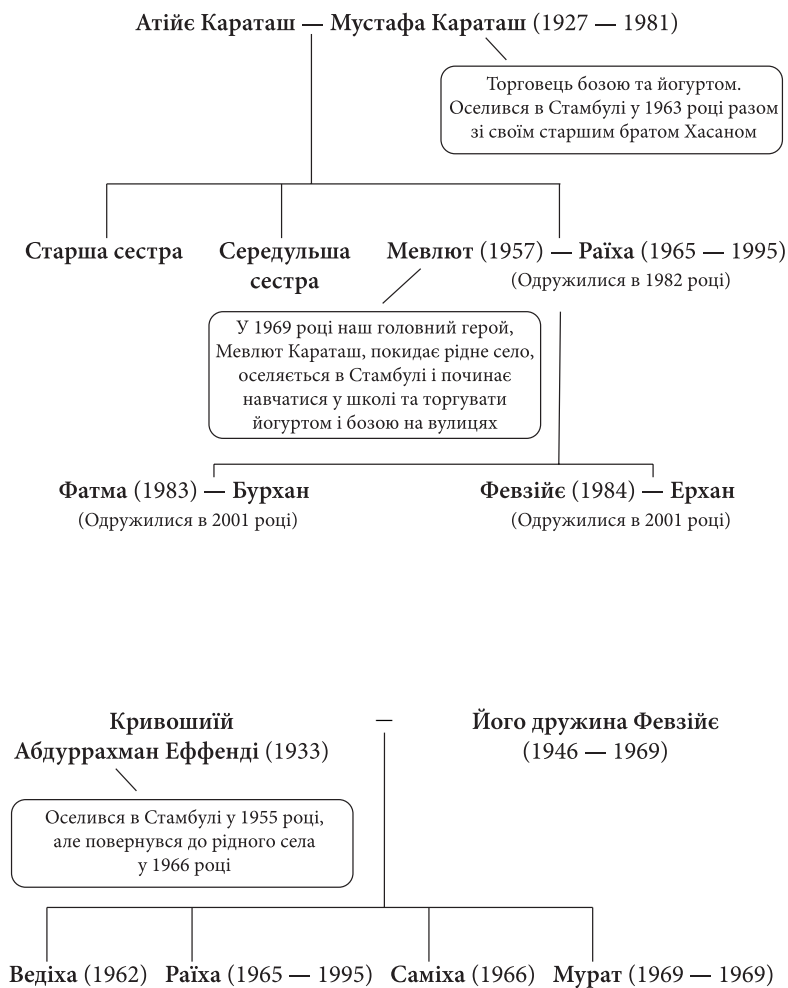
Відмінністю між особистими і загальновідомими
поглядами наших співвітчизників визначається
могутність держави.

Джелаль Салік, «Міллієт»

РОДИНИ БРАТІВ ХАСАНА АКТАША І МУСТАФИ КАРАТАША, ТОРГОВЦІВ ЙОГУРТТОМ І БОЗОЮ (що одружилися на сестрах Сафійє і Атіїє)

РОДИНИ БРАТІВ ХАСАНА АКТАША І МУСТАФИ КАРАТАША

ЧАСТИНА І

ЧЕТВЕР, 17 ЧЕРВНЯ 1982 РОКУ

Не годиться, щоб молодша дочка брала шлюб, доки її старша сестра залишається незаміжною.

Ібрагім Шинасі, «Весілля поета»

Якщо є що збрехати — не лишиться брехня неказана; якщо має кров проливатись — не буде поріз перев'язано; якщо є дочка — утече, хоч тримай її прив'язану.

*Бейшехирське прислів'я
(поширене поблизу Імренлера)*

МЕВЛЮТ І РАЇХА

Втеча — справа делікатна

Це розповідь про життя і мрії Мевлюта Караташа, торговця бозою та йогуртом. Народжений у 1957 році на західній окраїні Азії, в бідному селі поблизу туманного озера в Центральній Анатолії, він приїхав до Стамбула у віці дванадцяти років, і жив там, у столиці світу, до кінця свого життя. Коли йому виповнилося двадцять п'ять, він повернувся в провінцію, де народився, та викрав там сільську дівчину, і цей досить химерний випадок наклав відбиток на все його життя: повернувшись із нею до Стамбула, він одружився та став батьком двох дочок; він без упину працював на кількох роботах, продаючи йогурт, морозиво та плов на вулицях, та обслуговуючи відвідувачів у кафе. Але щовечора, без жодних винятків, він блукав вулицями Стамбула, продаючи бозу та мріючи свої химерні мрії.

Наш герой Мевлют був високий, міцної, хоча й досить стрункої статури, доволі вродливий. В нього було хлоп'яче обличчя, світло-каштанове волосся, і уважні, розумні очі — поєднання, що зворушувало багатьох жінок. Ця хлоп'якуватість, що залишалася з Мевлютом і на п'ятому десятку, і її вплив на жінок були двома його головними рисами, тож варто буде час від часу нагадувати про них читачам знову і знову, адже це допоможе краще зрозуміти деякі подробиці історії. Що ж до доброї вдачі Мевлюта і його віри в краще — які дехто назвав би наївністю — про них нагадувати немає жодної необхідності, адже їх буде ясно видно

в усій розповіді. Якби читач насправді зустрівся з Мевлютом, як я, він погодився б із жінками, які вважали його по-хлоп'ячому вродливим, і, повірте, я про це говорю не для красного слівця. До речі, дозвольте, користуючись нагодою, зазначити, що в цій книзі немає жодного перебільшення, в ній ви прочитаєте виключно правдиву історію. Я розповім про химерні події, які відбулися й залишилися в минулому, та обмежу своє втручання в їхній хід тим, що розташую їх у такій послідовності, щоб читачеві було простіше відстежити і зрозуміти їх.

Тож почну з середини, з того червневого дня 1982 року, коли Мевлют втік із дівчиною з села Гумушдер (що належало до району Бейшехир іля Коньї та було сусіднім до його рідного села). Мевлют вперше побачив дівчину, яка пізніше згодилася втекти з ним, на весіллі старшого сина свого дядька, Коркута, що його святкували в Меджідієкьої, в Стамбулі, у 1978 році. Він повірити не міг, що ця дівчина, всього лише тринадцятирічна дитина, може відповісти взаємністю на його почуття. Вона була молодшою сестрою дружини його двоюрідного брата Коркута, і навіть не була досі в Стамбулі. Після цього Мевлют писав їй любовні листи протягом трьох років. Дівчина ніколи на них не відповідала, але молодший брат Коркута Сулейман, через якого Мевлют передавав їй листи, обнадіював Мевлюта і закликав його не здаватися.

От і тепер Сулейман допомагав своєму двоюрідному брату Мевлюту, цього разу у викраденні дівчини. За кермом свого фургона марки «Форд» Сулейман повернувся разом із Мевлютом до села свого дитинства. Брати розробили план, за яким мали втекти з дівчиною та уникнути погоні. Згідно з цим планом, Сулейман мав чекати у фургоні в умовленому місці, приблизно в годині ходи від Гумушдера. Всі подумали б, що закохані втекли до Бейшехира, але Сулейман збирався відвезти їх на північ через гори та висадити на залізничному вокзалі Акшехира.

Мевлют багато разів прокрутив цей план у голові, і здійснив дві секретні розвідувальні експедиції у найважливіші місця — до холодного фонтана, вузького струмка, лісистого пагорба і на задній двір будинку дівчини. За півгодини до призначеного часу він зупинився на сільському кладовищі, що було на шляху, повернувся до надгробків і помолвився Богу, щоб усе пройшло добре. Він ніколи в цьому не зізнався б, але він не зовсім довіряв Сулейману. Що робити, якщо його двоюрідний брат не приїде у фургоні в умовлене місце біля фонтану? Мевлют намагався не надто думати про це, розуміючи, що ці побоювання ні до чого доброго не приведуть.

Він був одягнений у брюки і блакитну сорочку, які купив у крамниці в Бейоглу, коли ще навчався в середній школі та продавав йогурт зі своїм батьком. Його черевики були з державної фабрики «Сюмербанк», їх він купив перед військовою службою.

Коли стемніло, Мевлют підійшов до напівзруйнованої стіни навколо білого будинку Кривошийого Абдурахмана, батька дівчини. Вікно в задній стіні було темне. Мевлют прийшов на десять хвилин раніше, і йому хотілося скоріше вирушити. Він згадував минулі часи, коли люди, що намагалися втекти, спричиняли кровну помсту і гинули під пострілами, або, втікаючи в глуху ніч, збивалися зі шляху і врешті-решт їх перехоплювали переслідувачі. Він уявив, як ніяково відчувається хлопець, коли дівчина передумає втікати з ним, і його охопило хвилювання. Він нагадав собі, що Бог допоможе йому.

Собаки гавкали. Вікно на мить освітілося, а потім знову згасло. Серце Мевюта шалено закалатало. Він ішов до будинку. Поміж дерев почувся шурхіт, а потім дівчина пошепки покликала:

— Мевлюте!

Це був голос, сповнений любові, голос тієї, що читала листи, відправлені їй під час військової служби, довірливий голос. Мевлют згадав тепер ті листи, сотні листів, кожен написаний зі щирим коханням і жаданням; він згадав, як присвячував усе своє існування тому, щоб завоювати цю красуню, і мрії про щастя, що повсякчас виникали в його уяві. Тепер, нарешті, він отримав цю дівчину. Він небагато міг побачити, але йшов цієї чарівної ночі, як сновиди, на звук її голосу.

Вони знайшли одне одного в темряві. Узялися за руки, навіть не усвідомлюючи цього, і побігли. Але не пройшли вони й десяти кроків, як собаки загавкали знов, і, злякавшись, Мевлют втратив усі орієнтири. Він намагався знайти дорогу навмання, але в голові була плутанина. Нічні дерева здавалися бетонними стінами, вони то вигулькували з темряви, то зникали, і втікачі оминали їх, мов уві сні.

Коли вони дісталися до кінця стежки, Мевлют попрямував до пагорба попереду, як і планував. В одному місці вузький, звивистий шлях через скелі та вгору по схилу був настільки крутий, що, здавалося, він сягає хмарного непроглядного неба. Вони йшли, тримаючись за руки, десь із півгодини, дерлися вгору без відпочинку, аж доки не досягли верхівки. Звідти видно було вогні Гумушдера, а ще далі — село Ценнетпінар, де Мевлют народився і виріс. Мевлют обрав окружний шлях від Гумушдера, почасти щоб не привести переслідувачів у своє рідне село, а почасти — підсвідомо, щоб запобігти можливій зраді Сулеймана.

Собаки й далі гавкали як скажені. Мевлют зрозумів, що став незнайомцем у рідному селі, що жоден із собак його вже не впізнає. Тепер він почув постріл з боку Гумушдера. Вони презирнулися і пішли далі з такою самою швидкістю, але коли собаки, що було принишкли, загавкали знову — побігли вниз по схилу. Листя і гілки дряпали їхні обличчя, і кропива чіплялася до одягу. Мевлют нічого не бачив у темряві й боявся спіткнутися і впасти на скелі будь-якої миті, але нічого такого не сталося. Він боявся собак, але знав, що Бог спостерігає за ними з Раїхою і що вони, дуже щасливі, житимуть в Стамбулі.

Вони, захекані, дісталися дороги до Акшехира. Мевлют був певен, що вони прийшли вчасно. Залишалось тільки дочекатися Сулеймана з фургоном, і тоді вже ніхто не зможе забрати в нього Раїху. Мевлют починав кожного листа, вихваляючи прекрасне обличчя цієї дівчини та її незабутні очі, виписуючи це прекрасне ім'я — «Раїха» — надзвичайно турботливо і захоплено, на початку кожного послання. Тепер він був такий щасливий, згадуючи всі ті почуття, що просто не міг не прискорити ходу.

У цій темряві він ледь бачив обличчя дівчини, з якою втік. Він хотів хоча б обійняти та поцілувати її, але Раїха м'яко спинила його мішечком, який несла. Мевлюту це сподобалося. Він вирішив, що краще не торкатися до жінки, з якою він наміряється провести решту свого життя, поки вони ще не одружені.

Тримаючись за руки, вони перейшли місток через річку Сарк. Рука Раїхи в його руці була легка й ніжна, як птах. Прохолодний вітерець ніс пахощі чебрецю та лаврового листа над дзюрчанням води.

Нічне небо освітілося фіолетовим маревом; пролунав грім. Мевлюту не хотілося б потрапити під дощ перед тривалою мандрівкою на поїзді, але він не прискорив крок.

За десять хвилин фари фургона Сулеймана з'явилися поряд із дзюркотливим фонтаном. Мевлюта охопило щастя. І він відчув провину за те, що сумнівався в Сулейманові. Почався дощ, і вони радісно кинулися бігти, але обидва були знесилені, а світло фургона було далі, ніж їм обом здалося. Діставшись до фургона, вони вже змогли до нитки.

Раїха зі своїм мішечком сіла в задній частині фургона, охопленій темрявою. Мевлют і Сулейман так і планували, на випадок, якщо поширяться чутка про втечу Раїхи і жандарми почнуть обшукувати автомобілі на дорогах. А ще — щоб Раїха не впізнала Сулеймана.

Щойно вони сіли попереду, Мевлют звернувся до свого спільника:

— Сулеймане, повік я буду вдячний тобі за це, за твою дружбу і відданість! — він не зміг стриматися і палко обійняв свого брата.

Коли Сулейман не поділив його захопленості, Мевлюта знов обпекла провина: він міг своїми підозрами розбити серце Сулеймана.

— Ти маєш заприсягтися, що нікому не розповіси, що я допомагав вам, — сказав Сулейман.

Мевлют заприсягся.

— Вона не закрила як слід двері, — сказав Сулейман. Мевлют виліз із машини і в темряві пішов до задніх дверей. Коли він закривав двері за дівчиною, спалахнула блискавка, і на мить небо, гори, скелі, дерева — все навколо нього освітілося, немов далекий спогад. Вперше Мевлют як слід роздивився обличчя жінки, з якою збирався провести все життя.

Він запам'ятав химерність цієї миті до своїх останніх днів.

Коли вони поїхали, Сулейман взяв з бардачка рушник і простягнув його Мевлютові:

— Утрися.

Мевлют обнюхав рушника, щоб переконатися, що він чистий, а потім передав його дівчині на задньому сидінні.

За хвилину Сулейман сказав йому:

— Ти так і залишився мокрий, а більш рушника немає.

Доц стукотів по даху, двірники рипіли, але Мевлют знав, що вони в'їжджають у цілковиту тишу. Ліс, смутно освітлений блідо-оранжевим світлом фар, був сповнений суцільної темряви. Мевлюту доводилося чути про те, як вовки, шакали і ведмеді після півночі зустрічалися з духами підземного світу; і багато разів ночами на вулицях Стамбула він лицем до лица зіштовхувався з тінями міфічних істот і демонів. Це була п'ятьма, в якій хвостаті дияволи, гіганти з величезними ногами, і рогаті циклопи блукали, шукаючи безнадійних грішників і тих, хто збилися зі шляху, тих, кого вони ловили і затягали донизу, до самісінького пекла.

— Язика проковтнув? — пожартував Сулейман.

Мевлют зрозумів, що химерна тиша, яка поволі оточувала його, залишиться з ним на довгі роки.

Намагаючись зрозуміти, як він потрапив у цю поставлену самим життям пастку, він повторював собі: «Це тому, що собаки гавкали, і я заблукав у темряві», і, хоча він знав, що це пояснення не мало жодного сенсу, він міцно вчепився за нього, адже воно принаймні трохи його заспокоювало.

— Щось сталося? — спитав Сулейман.

— Нічого.

Коли фургон сповільнювався на поворотах вузької, брудної дороги, і фари освітлювали камені, примарні дерева, нечіткі тіні і всі містерії навколо них, Мевлют дивився на ці чудеса поглядом людини, яка знає, що не забуде їх до кінця свого життя. Вони їхали вузесенькою дорогою, що іноді звивалася вгору, а потім знову вниз, в темряві прокрадалися повз села, що мало не тонули в багнюці. Кожне нове село зустрічало їх гавкотом собак, а потім вони знов занурювалися в тишу, таку глибоку, що Мевлют не знав точно, чи була та химерність у його думках, чи в світі навколо. У темряві він бачив обриси міфічних птахів. Він розрізняв слова, написані незрозумілими мовами, і залишки демонічних армій, які перетинали ці віддалені землі сотні років тому. Він вбачав тіні людей, обернутих на камінь за свої гріхи.

— Ти не шкодуєш, правда ж? — мовив Сулейман. — Боятися нічого. Не думаю, що хтось женеться за нами. Я впевнений, що всі розуміли, що дівчина збирається втекти, крім, може, її кривошийого батька, а він нічого зробити не зможе. От побачиш, вони заспокояться за місяць чи два, і вже в кінці літа ви вдвох зможете повернутися і отримати благо-словення. Тільки не кажи нікому, що я вам допомагав.

Коли вони пройждали різкий поворот на крутому схилі, задні колеса фургона застрягли в багнюці. На мить Мевлютові подумалося, що все може скінчитися, що Раїха може повернутися до свого села, а він до себе додому, в Стамбул, і всі хвилювання будуть позаду.

Але фургон знову рушив.

За годину у світлі фар з'явилися одна чи дві самотні будівлі та вузькі провулки міста Акшехир. Залізнична станція була на околиці, на іншій стороні міста.

— Що б не трапилось, тримайтеся разом, — сказав Сулейман, висаджуючи їх на вокзалі. Він озирнувся на дівчину, що чекала в темряві зі своїм мішечком. — Я не буду виходити, не хочу, щоб вона впізнала мене. Тепер я теж причетний до цього. Ти маєш зробити Раїху щасливою, Мевлюте, розумієш? Вона тепер твоя дружина; Рубікон перейдено. Ви маєте залягти на деякий час, коли дістанетесь до Стамбула.

Мевлют і Раїха дивилися, як Сулейман від'їжджає, доки червоні задні ліхтарі фургона не зникли з очей. Вони зайшли в стару будівлю вокзалу, не тримаючись за руки.

У яскраво освітленій лампами денного світла будівлі Мевлют знову подивився на обличчя дівчини, з якою утік, придивився цього разу ще

уважніше, досить уважно, щоб переконатися в тому, що він побачив, але у що відмовився повірити, закриваючи задні двері фургона; він відвернувся.

Це була не та дівчина, яку він бачив у Стамбулі на весіллі Коркута, старшого сина свого дядька. Це була її старша сестра. Йому на весіллі показали гарненьку сестру, а потім підсунули потворну замість неї. Мевлют зрозумів, що його обдурили. Йому було соромно, і він не міг навіть дивитися на дівчину, чиє ім'я, може, було і не Раїха.

Кому вдалося так розіграти його, і яким чином? Йдучи до каси на вокзалі, він почув далеке відлуння своїх власних кроків, так, ніби вони належали комусь іншому. До кінця його життя старі залізничні вокзали нагадуватимуть Мевлютові про цю мить.

Мов у тумані, він купив два квитки до Стамбула.

Чоловік за прилавком сказав:

— Скоро поїдете, — але поїзда не було видно. Вони сиділи на кутку лавки в крихтному залі очікування, переповненому кошиками, пакетами, валізами і втомленими пасажирами, не промовляючи жодного слова.

Мевлют згадав, що в Раїхи справді була старша сестра, або, точніше, в красивої дівчини, яку він вважав за Раїху, бо справжньою Раїхою мабуть таки була саме ця дівчина. Саме так Сулейман називав її раніше. Мевлют адресував любовні листи до Раїхи, але думав він при цьому про якусь зовсім іншу дівчину, згадував зовсім інше лице. Він навіть не знав імені гарненької сестри, яку весь час уявляв собі. Він не зовсім розумів, як обдурився, не пам'ятав, як опинився в цьому становищі, і так химерність його думок стала частиною пастки, в яку він потрапив.

Доки вони сиділи на лавці, він розглядав лише руку Раїхи. Цю руку він щойно тримав з любов'ю; саме про цю руку він писав у своїх любовних листах, про те, як він жадав її тримати, цю тендітну, красиву руку. Вона спокійно лежала в неї на колінах, і раз у раз ретельно розгладжувала складки на спідниці та на тканині, в яку були загорнуті її пожитки.

Мевлют устав і пішов до вокзального кафе. Повертаючись до Раїхи з двома черствими булочками, він придивився до її покритої голови і до її обличчя ще раз, здалеку. Це ніяк не могла бути та красуня, яку він бачив на весіллі Коркута, на весіллі, на яке він пішов попри заборону батька. Знов Мевлют переконався, що він ніколи раніше навіть не бачив цієї дівчини, справжньої Раїхи. Як же так сталося? Чи розуміла Раїха, що його листи були насправді написані для її сестри?

— Хочеш булочку?

Раїха простягла свою тендітну руку і взяла частування. На її обличчі Мевлют побачив подяку — а зовсім не захоплене хвилювання, яке зазвичай відчувають закохані втікачі.

Сидячи поруч з Мевлютом, Раїха жувала булочку так, ніби вважала це злочином. Він з'їв іншу черству булочку, не тому що хотів цього, а тому що не знав, чим іще себе зайняти.

Вони сиділи, не розмовляючи. Мевлют почувався школярем, що чекає кінця уроків, і якому здається, що цей кінець не настане ніколи. Його розум продовжував непрохано працювати, шукаючи помилку, що через неї він тут опинився.

Його думки знов і знов поверталися до весілля, де він вперше побачив гарненьку сестру, якій написав усі ці листи; до його покійного батька, Мустафи Ефенді, що забороняв йому йти на те весілля; і до того, як він все одно утік із села і подався до Стамбула. Чи міг той один-єдиний вчинок дійсно привести до всього цього? Мов фари фургона, який привіз їх сюди, його думки блукали напівтемним полем, похмурими спогадами і тінями усіх його двадцяти п'яти років, намагаючись висвітлити нарешті місце, де він тепер опинився.

Поїзда все не було. Мевлют устав і знов пішов до кафе, але тепер воно було зачинене. Два кінних візки чекали, щоб відвезти пасажирів до міста. Один з кучерів кури в сигарету в безмежній тиші, що панувала навкруг. Мевлют підійшов до старезного платана поряд з будівлею вокзалу.

У блідому світлі, що долидало від будівлі, він розгледів табличку під деревом.

ЗАСНОВНИК НАШОЇ РЕСПУБЛІКИ
МУСТАФА КЕМАЛЬ АТАТЮРК
ПИВ КАВУ В ТІНІ
ЦЬОГО СТАРОГО ПЛАТАНА,
КОЛИ ПРИЇЗДЖАВ ДО АКШЕХИРА В 1922 РОЦІ

Мевлют щось пам'ятав про Акшехир з уроків історії. Він знав, яку важливу роль це село зіграло в історії Туреччини, але в ту мить він не міг згадати нічогосінько, і почувався винним. Він не надто старанно навчався в школі, і був не з тих учнів, які подобалися вчителям. Можливо, це була його найбільша помилка. Але він подумав із надією, що йому всього лише двадцять п'ять років, і є ще достатньо часу, щоб виправитись.

Повертаючись до їхньої лавки, він ще раз поглянув на Раїху. Ні, він не пам'ятав, чи взагалі бачив її на весіллі чотири роки тому.

ЗМІСТ

<i>Родини братів Хасана Акташа і Мустафи Караташа, торговців йогуртом і бозою</i>	5
ЧАСТИНА I. Четвер, 17 червня 1982 року	7
Мевлют і Раїха	9
ЧАСТИНА II. Середа, 30 березня 1994 року	19
Мевлют, кожного зимового вечора останні двадцять п'ять років	21
ЧАСТИНА III. Вересень 1968 — Червень 1982	37
Мевлют у селі	39
Вдома	47
Підприємливий господар, що будує будинок на порожній землі	52
Мевлют починає працювати вуличним торговцем	60
Чоловіча середня школа імені Ататюрка	68
Середня школа і політика	75
Кінотеатр «Елізар»	86
Висота мечеті на Дуттепе	93
Неріман	98
Наслідки розклеювання комуністичних плакатів на мечеті	103
Війна між Дуттепе і Кюльтепе	113
Як одружитися на дівчині із села	126
Вуса Мевлюта	132
Мевлют закохується	140
Мевлют іде з дому	147
Як написати любовного листа	156
Мевлют в армії	162
Військовий переворот	171
Мевлют і Раїха	177

ЧАСТИНА IV. Червень 1982 року — березень 1994 року	185
Мевлют і Раїха одружуються	187
Мевлют продає морозиво	195
Весілля Мевлюта і Раїхи	202
Рис із нутом	211
Мевлют стає батьком	216
Втеча Саміхи	220
Друга дочка	227
Капіталізм і традиція	230
Квартал Гаазі	242
Позбавляючись від пилу міста	251
Дівчата, яких не цікавлять залицяльники	262
В Тарлабаші	272
Лихо через Сулеймана	281
Мевлют знаходить нове місце	292
Святий Наставник	300
Кафе «Бінбом»	310
Велике шахрайство співробітників кафе	316
Останні дні в кафе «Бінбом»	321
ЧАСТИНА V. Березень 1994 — Вересень 2002	329
Крамниця «Боза від свояків»	331
У крамничці з двома жінками	342
Електрична пристрась Ферхата	349
Дитина — це святе	358
Мевлют охороняє парковку	369
Після Раїхи	374
Історія електроспоживання	380
Мевлют у найвіддаленіших районах	388
Як розчавити нічний клуб	398
Мевлют у поліції	407
Наміри нашого серця і наміри наших слів	418
Втеча Февзіє	431
Самотність Мевлюта	440
Нові місця, старі обличчя	448
Мевлют і Саміха	459
Вдома	464
ЧАСТИНА VI. Серeda, 15 квітня 2009 року	469
Дванадцятиповерховий будинок	471
ЧАСТИНА VII. Четвер, 25 жовтня 2012 року	487
Обриси міста	489